

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНИХ УРЯДІВ УКРАЇНИ У 1917–1920 роках (на матеріалах Подільської губернії): історіографічні аспекти сучасного дослідження проблеми

В статті аналізуються питання історіографії соціальної політики національних українських урядів 1917–1920 рр. на сучасному етапі розвитку історіографії проблеми. Особливу увагу приділено проблемам дослідження соціальної політики на регіональному рівні в сучасну добу.

Ключові слова: історіографія, національне державотворення, революційний процес, соціальне забезпечення, соціальна політика.

В умовах становлення та розвитку незалежної Української держави не вщухає інтерес до нашої національної історії, до уроків та досвіду минулого. Процес розбудови незалежної Української держави потребує узагальнення всього накопиченого українським народом досвіду, адже колізії сучасного державотворення в Україні багато в чому схожі з проблемами, які постали перед творцями української державності в період визвольних змагань 1917–1921 рр.

Серед пріоритетних напрямків історичної науки незалежної України чільне місце посідає висвітлення часу перебування при владі українських національних урядів у 1917–1920 рр. На сьогодні вчені досить результативно досліджують діяльність українських урядів на теренах освіти, науки, культури, військового будівництва, профспілкового руху, вирішення аграрного питання тощо. Проте до цього часу поза їхньою увагою лишається діяльність національних урядів на ниві охорони здоров'я, громадського харчування, хлібно-продовольчого забезпечення, соціальної опіки населення та ін. Зовсім фрагментарно досліджені ці питання на регіональному рівні. Тим часом, вивчення соціальної політики має велике значення для комплексного відтворення внутрішньої політики України у 1917–1920 рр., без чого історія Української революції буде неповною.

Зрозуміло, що всі історичні паралелі умовні. Однак, сьогодні в Україні постало не мало проблем, над вирішенням яких близько 90 р. тому працювали співробітники міністерств здоров'я, праці, освіти та ін. Це – проблеми збереження лікувальних закладів, зменшення безробіття, недостатнє фінансування освіти тощо. Тому ґрунтовне вивчення історичного досвіду щодо здійснення соціальної політики залишається актуальним не лише для науки, а й для сучасного державотворчого поступу України.

На сьогодні ще немає жодного узагальнюючого дослідження з цієї проблеми. Більше того, історіографія соціальної політики революційної доби має досить обмежене коло робіт.

За незначними винятками (Д. Дорошенко) революційний процес сприймався і оцінювався з явно звуженого кута зору: дослідження присвячувались, як правило, подіям в Києві, зрідка тим містам, до яких перебазовувались державні установи УНР, а периферія була майже суцільною цілиною для істориків.

Аналіз історіографічної бази вказаної теми, з врахуванням концепції періодизації історіографії, розробленої в сучасних працях вчених¹, дає підстави виділити п'ять основних періодів її дослідження та виокремити сучасний етап розвитку історіографії у незалежній Україні, на якому ми й зосередимо свою увагу в даній статті.

Велику кількість фактичного матеріалу про визвольні змагання українського народу в 1917–1921 рр. містять статті словника "Довідник з історії України." (К., 2001).

Яскравим прикладом нових підходів до ґрунтовного вивчення проблеми і одночасно свідченням необхідності переосмислення наших знань і трактувань стосовно історії Гетьманату П. Скоропадського, є поява статті О. Кульбашної "Правове регулювання праці в Українській державі періоду Гетьманату". Аналізуючи взаємовідносини профспілок і Української Держави П. Скоропадського, дослідниця чи не найпершою в історіографії поглянула на проблему через призму ринкових відносин в економіці, які запроваджував гетьман².

Новітній рівень вивчення проблем Української революції, діяльності Центральної Ради і її голови М. Грушевського відображено в дослідженні В. Верстюка³. Власне, соціальні суперечності, на думку дослідника, залишались упродовж 1919–1920 рр. причиною запеклого опору українських селян більшовицькому "воєнно-комуністичному" режимові, знайшовши своє тимчасове компромісне вирішення лише після запровадження нової економічної політики. Таким чином, історія Української революції демонструє тісне комбінування національних і соціальних аспектів⁴.

Не можна обійти увагою і комплекс фундаментальних робіт В. Солдатенка з історії Української революції. У виступі на Всеукраїнській науковій конференції у Харкові (листопад 1995 р.) вчений поставив перед істориками ряд конкретних завдань: вивчення процесу переплетіння соціальних і національних факторів, демократичних устремлінь і державотворчих зусиль, комплексну оцінку зовнішніх та внутрішніх факторів, які сприяли, або заважали революційно-визвольним задумам, показ зв'язку подій в Україні з загальноросійськими і загальноєвропейськими тенденціями⁵.

У статтях Б. Андрусишина та П. Гай-Нижника на основі введення до наукового обігу нових архівних матеріалів досліджуються проблеми охорони праці, соціального забезпечення, боротьби з безробіттям за доби Гетьманату та Директорії УНР⁶.

Своєрідний підсумок дослідження робітничого і профспілкового руху знаходимо у окремому параграфі "Діяльність профспілок у добу Центральної Ради", написаному Б. Андрусишином у фундаментальному виданні з історії профспілок України⁷.

Проводяться дослідження доби Української революції і на регіональному рівні. Привертають до себе увагу, зокрема, праці А. Малигіна⁸, історичний нарис В. Лозового⁹. Глибоко і всебічно аналізує події Української національної революції на Поділлі В. Воловик. Зокрема, в співавторстві з М. Стопчаком досліджує передумови Української революції на Поділлі у жовтні-грудні 1917 р., а в співавторстві з Ю. Зінько, останні події Української революції 1917–1920 рр.¹⁰. Сучасні історики докладають зусиль для наукового відтворення персонального внеску в Українську революцію видатних діячів Поділля, учасників тих подій. Це питання вивчали К. Завальнюк і Л. Калитко¹¹. Увагу дослідників починає привертати і соціально-економічне життя маленьких містечок і сіл, становище яких істотно впливало на перебіг подій у революційну добу (Завальнюк О.М., Комарницький О.Б. та ін). Поряд з монографічними виданнями вийшло друком чимало статей, публікацій, документів про події 1917–1920 рр. на Поділлі.

Значну увагу дослідники приділяють розвитку освіти на Поділлі. Структуру навчальних закладів, розбудову вищої освіти і початкової школи успішно досліджує М. Собчинська¹².

Збірник документів та матеріалів про Східне Поділля¹³, упорядкований К. Завальнюк і Т. Стецюк, містить документи із фондів Державного архіву Вінницької області, в яких розкривається соціально-політичне та економічне становище Східного Поділля в 1917–1918 рр.

На завершення проаналізуємо невелику групу видань, в яких висвітлюються окремі аспекти, які мають безпосереднє відношення до досліджуваної нами проблеми.

Про діяльність Директорії під час її перебування у Вінниці свідчить матеріал статті А. Лисого та О. Лойко. Автори наголошують, що діячі Директорії, перебуваючи у Вінниці, займалися не лише політичним і воєнним життям. Поруч з налагодженням контактів з партіями та громадськими організаціями вони турбувалися і про національно-культурне відродження України¹⁴.

Становище Подільської губернії, як столичного регіону в "Кам'янецьку добу", досліджують в своїй статті П. Григорчук і В. Воловик, особливу увагу звернувши на вирішення проблеми продовольчого забезпечення населення Поділля¹⁵.

Слід зазначити, що одним з перших українських дослідників звернувся до вивчення продовольчої проблеми в Україні революційної доби В.І. Борисов¹⁶, проте Подільській губернії автор приділив лише декілька фрагментів своєї монографії.

Цим та цілому блоку інших питань присвячена також монографія А. Зінченка, написана безпосередньо на матеріалах Поділля, але в значно ширших хронологічних рамках¹⁷.

Проблемам політичного впливу на внутрішню політику та здійснення соціальної політики на Поділлі присвятив свою статтю П. Григорчук¹⁸.

Значний внесок у вивчення проблем внутрішньої політики України за Гетьманату Павла Скоропадського здійснила Л.М. Жванко, випустивши більше десятка статей та підготувавши кандидатську дисертацію. Особливу увагу дослідниця звернула на вивчення сфери охорони здоров'я та соціального захисту населення. Щодо Подільської губернії, то її вивчення, на жаль, не входило до дослідницьких завдань авторки, адже дослідження проведено в загальноукраїнському масштабі¹⁹.

Серед наукових розробок, присвячених соціальній політиці Директорії, варто виділити цілу серію статей Г. Журбелюк, присвячених різноманітним аспектам соціальної підтримки селянства Поділля в досліджуваній нами період. Слід зазначити, що в своїх публікаціях Г. Журбелюк розглядає соціальну політику Директорії УНР як на загальноукраїнському, так і на регіональному рівні. Це дало автору можливість показати, наскільки ефективними були заходи уряду на місцях, зокрема у сферах соціального захисту поранених вояків Армії УНР, родин загиблих, фінансової підтримки сільського населення, його продовольчого забезпечення та ін.²⁰.

Великий інтерес викликає монографія Ф. Ступака, в якій автор вперше комплексно досліджує проблеми благодійності та суспільної опіки в Україні в кінці XVIII – на початку XX ст.²¹. Актуальність цього видання в аспектах світоглядному і конкретно-історичному очевидна з ряду причин. Це важливо не лише як вивчення історичного досвіду благодійності, а й з точки зору організації елементарної турботи про незаможних членів суспільства в сучасних умовах, в справі організації і регулювання процесу благодіяння. Об'єктивно відтворена історична картина соціальної підтримки та добродійності в Україні дає багатий матеріал для перетворення морального виховання у практичну дійсність, що так необхідне сьогоденному суспільству. Цікаві роздуми подає вчений при аналізі понять "опіка", "благодійність", "соціальна підтримка", "соціальне забезпечення". До речі, автор наголошує, що термін "соціальне забезпечення" в Україні вживається з 1918 року.

Нещодавно вийшла в світ ще одна монографія О. Реєнта, яка, без перебільшення, фактично підводить загальні підсумки історичних досліджень, присвячених Українській революції. Окремий розділ монографії висвітлює і деякі аспекти соціальної політики періоду 1917–1920 років²².

Отже, історіографія проблеми представлена значним масивом публікацій, які розглядають окремі її аспекти. Однак цілісного, комплексного дослідження проблеми ще не здійснено, тому існує нагальна потреба в ґрунтовній подальшій розробці проблеми.

¹ Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій. – К., 2004. – 496 с.; Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність. – К., 2003. – 608 с.; Коцур В.П. Історичні дослідження: упереджені та об'єктивні оцінки. – К., 1998; Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.). – К., 1999. – 508 с. та ін.

² Див.: Капелюшний В. Здобута та втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). – К., 2003. – С. 302.

³ Верстюк В. Українська Центральна Рада. – К., 1997. – 344 с.

⁴ Верстюк В. Українська революція: Історичне значення та уроки // Україна в революційних процесах перших десятиліть XX ст.: матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – К., 2007. – С. 20.

⁵ Солдатенко В. Українська революція: проблеми вивчення концепції та оцінки історіографії // Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки та перспективи: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Харків, 15–17 листопада 1995 р.). – Харків, 1995. – С. 271.

⁶ Андрусшин Б.І. Проблеми охорони праці та соціального забезпечення, боротьби з безробіттям за доби Директорії УНР // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2003. – № 2. – С. 8–17; Гай-Нижник П.П. Проблема безробіття в Українській державі 1918 р. // Пам'ять століть. – 2003. – № 2. – С. 72–77.

⁷ Нариси історії професійних спілок України / Керівник авторського колективу О.П. Реєнт. – К., 2002. – 700 с.

⁸ Малигін А. Вінниччина в добу Директорії: тези доповідей XV Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1996. – С. 40.

⁹ Лозовий В. С. Поділля в добу Центральної Ради. (Історичний нарис). – Кам'янець-Подільський, 1999. – 212 с.

¹⁰ Події Української національної революції на Поділлі в жовтні–грудні 1917 р.: тези доповідей і повідомлень XVI історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1997. – С. 55–56.

¹¹ Завальнюк К. Лицарі волі. Повстанський рух на Поділлі. Персоналії (20-ті рр. XX ст.). – Вінниця, 2000. – 186 с.; Діячі Центральної Ради та Східне Поділля: тези доповідей і повідомлень XIX Вінницької Обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1991. – С. 45–46.

¹² Собчинська М. Розвиток початкової школи на Поділлі 1917–1920 рр.: тези доповідей і повідомлень X Вінницької Обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1994. – С. 55; її ж. Народні університети Поділля.: тези доповідей і повідомлень XVIII Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1998. – С. 56–57 та ін.

¹³ Східне Поділля в добу Центральної Ради та Гетьманату П. Скоропадського (березень 1917 р. – грудень 1918 р.). – Вінниця, 2008. – 208 с.

¹⁴ Лисий А.К., Лойко О.Г. До питання про перебування Директорії в Вінниці у лютому – березні 1919 р. // Україна: минуле, сьогодні, майбутнє. – К., 1999. – С. 201.

¹⁵ П.С. Григорчук, В.П. Воловик. “Кам'янецька доба” Української революції: матеріали X-ї Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 372–384.

¹⁶ Борисов В.І. Продовольча політика на Україні (1917–1920). – Луганськ, 1991. – 130 с.

¹⁷ Зінченко А. Нариси історії подільського селянства: 1917–1930 рр. – Вінниця, 2008. – 344 с.

¹⁸ Григорчук П.С. Політичне становище на Поділлі в період Гетьманату Павла Скоропадського // Україна: минуле, сьогодні, майбутнє. – К., 1999. – С. 183–188.

¹⁹ Жванко Л.М. Внутрішня політика Української Держави у галузі охорони здоров'я та соціального захисту населення (квітень–грудень 1918 р.): дис ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Полтава, 2002. – 304 с.; Жванко Л.М. Організація соціального захисту дітей в Україні за час правління Павла Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) // Зб. наук. пр. – 1998. – Вип. 2. Сер. “Історія та географія” – С. 105. та ін.

²⁰ Журбелюк Г.В. Соціальна підтримка селянства Поділля в добу Директорії / Г.В. Журбелюк // Наукові записки Вінницького держпедуніверситету. – Вінниця, 2000. – Вип. 2. – С. 91–99; його ж. Соціальна політика УНР: загальний і регіональний аспекти // Житомирщина на зламі тисячоліть. – Житомир, 2000. – Т. 21. – С. 165–167 та ін.

²¹ Ступак Ф.Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)/. – К., 2009. – 269 с.

²² Реєнт О.П. Україна XIX–XX століть: Роздуми та студії історика. – К., 2009. – 486 с.

В статье анализируются вопросы историографии социальной политики национальных украинских правительств 1917–1920 гг. на современном этапе развития историографии. Особое внимание обращено на проблемы исследования социальной политики на региональном уровне в данный период.

Ключевые слова: историография национальное государственное строительство, революционный процесс, социальное обеспечение, социальная политика.

Questions of social policy of national Ukrainian governments in 1917–1920 on the modern stage of historiographical development are analyzed in this article. Special attention is paid to analysis of the problems of social policy on regional level during that period of time.

Key words: historiography of national state building, revolutionary process, social policy.